

ZAKLJUČENI I RAZVEDENI BRAKOVI NA TERITORIJI SRBIJE U PERIODU 1950-2005.GOD.

Sanja Kocić^{1,2}, Časlav Milić^{1,2}, Snežana Radovanović^{1,2}, Gordana Gajović³

¹Medicinski fakultet u Kragujevcu,

²Institut za javno zdravlje, Kragujevac,

³Zdravstveni centar Arandelovac

MARRIAGES AND DIVORCES ON THE TERRITORY OF SERBIA IN THE PERIOD OF 1950-2005.

Sanja Kocić^{1,2}, Časlav Milić^{1,2}, Snežana Radovanović^{1,2}, Gordana Gajović³

¹Medical Faculty, University of Kragujevac,

²Institute of Public Health, Kragujevac,

³Health Center, Arandjelovac

SAŽETAK

Bračna struktura stanovništva spada u osnovne demografske pokazatelje usled važnosti koju ima za nivo rađanja i obnavljanja stanovništva. Cilj rada je da se analiziraju stope zaključenih i razvedenih brakova u periodu 1950-2005. god, na teritoriji Srbije, kao i da se sagledaju socijalnodemografske karakteristike zaključenih i razvedenih brakova na teritoriji Srbije u 1991. god, kao i u periodu u 2001-2005. god. Kao izvor podataka korišćeni su podaci popisa stanovništva i vitalne statistike. Rezultati istraživanja ukazuju na konstantan pad stope nupcijaliteta. U pogledu divorcijaliteta u Srbiji se javlja prvo pad, a potom blagi porast stope divorcijaliteta. Na teritoriji Srbije tendencije bračnih varijabli kreću se ka savremenom modelu u kojem je brak manje univerzalan, stupanje u brak u kasnijem dobu života, razvodi češći, ponovo zasnivanje bračne zajednice ređe i sve kraćeg trajanja, a alternativne forme zajedništva muškarca i žene sve brojnije. To za posledicu ima smanjenje nataliteta i negativni prirodni priraštaj, te smanjenje broja stanovnika pojedinih područja.

Ključne reči: stopa zaključenih brakova, stopa razvedenih brakova, socijalnodemografske karakteristike

UVOD

Bračna struktura stanovništva spada u osnovne demografske pokazatelje usled važnosti koju ima za nivo rađanja i obnavljanja stanovništva. Na teritoriji Republike Srbije tendencije bračnih varijabli kreću se ka savremenom modelu u kojem je brak manje univerzalan, stupanje u brak u kasnijem dobu života, razvodi češći, ponovo zasnivanje bračne zajednice ređe i sve kraćeg trajanja, a alternativne forme zajedništva muškarca i žene sve brojnije. Deinstitutionalizacija braka nije samo rezultat pritiska civilizacijskih faktora različite vrste kao što su emancipacija, individualizam ili široka lepeza životnih opcija i aspiracija koji su bili važni u ranijem periodu, već, čini se u većoj meri, usled raspostranjenih prepreka, i oportunističkih i strukturnih, koje su karakterisale poslednju deceniju 20. veka (1).

U pogledu starosnog doba pri sklapanju brakova, u

ABSTRACT

Due to the importance for the population birth and regeneration level, population marital structure is among the major demographic indices. The aim is to analyse the rate of marriages and divorces from 1950 to 2005 on the territory of Serbia, as well as to view sociodemographic characteristics of marriages and divorces on the territory of Serbia in 1991, and from 2001 to 2005. The census data and vital statistics were used as the data resource. Results of the research indicate a constant decrease of the marriage rate. As far as the divorce rate is concerned. In Serbia, there is decrease at first, and afterwards a gradual increase of the divorce rate. On the territory of Serbia, marital variables tendencies go towards a modern model where marriage is less universal, getting married occurs at later age, divorces happen more often and renewed matrimonies are rare and short-lived, whereas the alternative forms of woman-man community are getting more numerous. The consequence is natality decline and negative rate of the population growth. Accordingly, population declines in certain regions.

Key words: divorce rate, marriage rate, sociodemographic characteristics

Evropi se srećemo sa dva slučaja: bržom ekonomskom nezavisnošću i ranijim sklapanjem savremenih brakova (pa danas žene ulaze u brak sa 22 do 25 godina) i dalje kasnim sklapanjem brakova (u Danskoj sa 28 i 25, a u Švedskoj sa 30 i 27 godina), jer bračnost fluktuiru u zavisnosti od ekonomskih preduslova za zasnivanje porodice (2). Bugarska, Rumunija i nekadašnja Jugoslavija (ili zemlje koje su se kasnije konstituisale) su zemlje kod kojih je u odnosu na Evropu starost pri ulasku u brak niža, a raspostranjenost veća, te one odudaraju od evropskog modela i najsporije mu se približavaju. Grčka predstavlja izuzetak iz ukupnog "balkanskog" tipa. Mada stepeni karakteristični za Zapadnu Evropu nisu dostignuti u ovoj zemlji (srednja starost prilikom ulaska u brak i veliki procenat usedelica), brak se zasnivao znatno kasnije, a celibat je bio na višem stepenu nego u drugim zemljama regiona (3).

U zemljama u okruženju uočen je konstantan rast stope divorcijaliteta. Najniže vrednosti stope divorcijaliteta uočene su u Republici Srpskoj i Federaciji BiH (4), dok su u ostalim zemljama vrednosti više. Zanimljivo je da se na ovom području javlja mali broj razvoda, jer je očekivana suprotna pojava s obzirom na ratni vihor koji je vladao. Kako je u Bosni i Hercegovini pre rata bio veliki broj mešovityh brakova (za koje se pretpostavlja da su danas znatnim delom razvedeni), ovakav rezultat ukazuje na nepotpune podatke, tj. neregistrovanje svih razvoda na ovom području.

U Sloveniji je zapažen porast stope divorcijaliteta u periodu 1990-1998. godine i to je najveći porast ikad zabeležen u ovoj zemlji. U početnim godinama 21.veka nastavljena je ista tendencija (4).

U Rumuniji je prisutan sličan problem, jer se javlja veliki broj dece koja snose posledice razvoda na različite načine: od lošeg materijalnog stanja do ozbiljnih psihičkih problema (5,3).

U Hrvatskoj je zapaženo variranje stope divorcijaliteta 90-tih godina. Početkom devedesetih vrednosti počinju da opadaju, da bi krajem devedesetih one počele opet da rastu (4).

U Bugarskoj su uočene relativno konstantne vrednosti stope divorcijaliteta, s tim što je primećen porast broja razvoda kod brakova prvog reda.

U Grčkoj je je maksimalna vrednost stope zabeležena 1995. godina, ali iako se naredne tri godine

javljaju konstantne vrednosti, zapažen je postepen porast krajem 90-tih. To se donekle u vezu sa postepenim napuštanjem tradicije u grčkim porodicama i sve većem okretanju ka Zapadu i prihvatanju jednog ležernijeg načina života (4).

CILJ RADA

Analizirati stope zaključenih i razvedenih brakova u periodu 1950-2005.god. na teritoriji Republike Srbije;

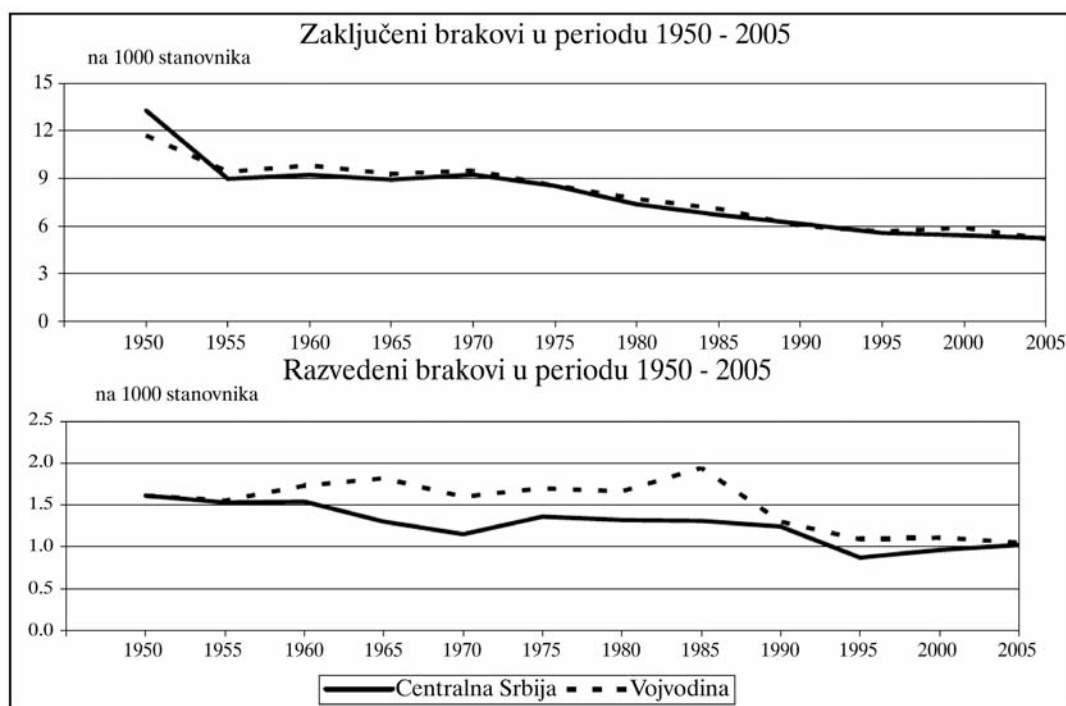
Sagledati socijalnodemografske karakteristike zaključenih i razvedenih brakova na teritoriji Republike Srbije u 1991.god, kao i u periodu u 2001-2005.god.

MATERIJAL I METODOLOGIJA

Za sve analizirane godine, kao izvor podataka korišćeni su podaci popisa stanovništva i vitalne statistike Republičkog zavoda za statistiku.

Statistika zaključenih brakova obuhvata brakove koji su zaključeni prema važećim zakonskim propisima o zaključenju braka, a koji su upisani u matičnu knjigu venčanih, dok statistika razvedenih brakova obuhvata pravosnažno razvedene, poništene i za nevažeće proglašene brakove.

Po godinama posmatranja, analizirani su sledeći podaci: ukupan broj zaključenih brakova, stopa

Slika 1. Stopa zaključenih i razvedenih brakova na teritoriji Centralne Srbije i Vojvodine u periodu 1950-2005. godina
Izvor: Saopštenje, Statistika stanovništva, Republički zavod za statistiku, 2007.

nupcijaliteta*, prosečna starost mladoženje i neveste pri zaključenju prvog braka, ukupan broj razvedenih brakova, stopa divorcijaliteta**, prosečna starost mladoženje i neveste pri razvodu braka.

Posle statističke obrade i analize podataka rezultati su prikazani tabelarno i grafički.

REZULTATI

Na teritoriji Republike Srbije, od 1950. god. smanjuje se broj zaključenih brakova, tako je stopa zaključenih brakova 50-tih godina bila u intervalu 9-13 na 1000 stanovnika, da bi se dalje registrovao kontinuirani trend opadanja (Slika 1). Najnižu stopu zaključenih brakova (ispod 6) registrujemo 2005.god. Slična je situacija u CS i Vojvodini.

Stopa razvedenih brakova u istom periodu (1950-2005. god.) razlikuje se za CS i Vojvodinu (grafikon 1). Viša je u Vojvodini za sve godine posmatranja. Imajući u vidu da se za ove dve teritorije poklapa stopa sklopljenih brakova, možemo zaključiti da je razvod kao demografska karakteristika prisutnija u Vojvodini nego u CS. Ova razlika je naročito izražena u periodu 1955-1990. god.

U Republici Srbiji, u periodu 1991-2005.god, prosečna stopa sklopljenih brakova iznosila je 5,74, sa najvišom vrednošću 1991.god. od 6,94 (odstupanjem od proseka 1,20) i najnižom vrednošću u 2005. god. 5,22 (odstupanje od proseka -0,52) (tabela 1). U centralnoj Srbiji i Vojvodini prosečna vrednost stope iznosila je 5,62 (odstupanje od proseka u republici -0,12), odnosno 5,46 (odstupanje od proseka u republici -0,28).

Posmatrano po godinama, u centralnoj Srbiji i Vojvodini najveće vrednosti stopa zabeležene su takođe 1991.god. a najniže 2005. god (tabela 1).

Prosečna starost mladoženje u Republici Srbiji pri zaključenju braka je 31,47 godina, a neveste 27,64 godine (tabela 1). Prosečna starost pri zaključenju prvog braka za mladoženju je 28,65, a za nevestu 25,19 godina. Za Vojvodinu je karakteristično da i muškarci i žene nešto kasnije stupaju u bračne odnose u odnosu na republički prosek, što nije slučaj pri zaključenju prvog braka (prosečna starost mladoženje je 28,10 godina, a prosečna starost neveste 25,14 godina).

U periodu 1991-2005.god. u Republici Srbiji, prosečna stopa razvedenih brakova iznosila je 1,12,

Godine posmatranja	1991	2001	2002	2003	2004	2005
Republika Srbija						
Zaključeni brakovi- ukupno	45145	41406	41947	41914	42030	38846
Zaključeni brakovi na 1000 stanov.	6,94	5,52	5,58	5,56	5,63	5,22
Prosečna starost pri zaključenju braka						
Mladoženja	29,76	31,48	31,79	31,68	32,11	32,01
Nevesta	25,97	27,59	27,83	27,93	28,33	28,20
Zaključeni prvi brakovi-ukupno	39382	33817	34047	34128	33921	31790
Prosečna starost pri zaključenju prvog braka						
Mladoženja	27,68	28,51	28,74	28,81	29,07	29,08
Nevesta	23,80	25,09	25,28	25,50	25,74	25,75
Centralna Srbija						
Zaključeni brakovi-ukupno	33698	30318	30775	30787	30694	28413
Zaključeni brakovi na 1000 stanovnika	6,06	5,54	5,62	5,62	5,64	5,23
Prosečna starost pri zaključenju braka						
Mladoženja	29,71	31,41	31,65	31,56	32,02	31,88
Nevesta	25,82	27,48	27,68	27,77	28,20	28,04
Zaključeni prvi brakovi-ukupno	29761	24990	25180	25219	24903	23501
Prosečna starost pri zaključenju prvog braka						
Mladoženja	27,78	28,59	28,77	28,87	29,12	29,16
Nevesta	23,91	25,12	25,28	25,50	25,74	25,79
Vojvodina						
Zaključeni brakovi-ukupno	11447	11088	11172	11127	11336	10443
Zaključeni brakovi na 1000 stanov.	5,63	5,46	5,47	5,40	5,61	5,18
Prosečna starost pri zaključenju braka						
Mladoženja	29,88	31,67	32,17	31,99	32,34	32,39
Nevesta	26,33	27,91	28,25	28,35	28,68	28,63
Zaključeni prvi brakovi-ukupno	9621	8827	8867	8909	9018	8289
Prosečna starost pri zaključenju prvog braka						
Mladoženja	27,25	28,29	28,64	28,63	26,92	28,87
Nevesta	23,66	25,00	25,27	25,50	25,75	25,64

Izvor: Saopštenje, Statistika stanovništva, Republički zavod za statistiku, 2007.

Tabela 1. Osnovni pokazatelji o zaključenim brakovima

Godine posmatranja	1991	2001	2002	2003	2004	2005
Republika Srbija						
Razvedeni brakovi-ukupno	8018	7835	9982	7938	8845	7661
Razvedeni brakovi na 1000 stanovnika	1,06	1,04	1,33	1,05	1,19	1,03
Razvedeni brakovi na 1000 zaključenih brakova	177,60	189,22	237,97	189,39	210,44	197,21
Prosečna starost pri razvodu braka						
Muž	38,95	40,47	40,82	40,68	41,00	41,57
Žena	35,65	37,02	37,36	37,28	37,63	37,97
Centralna Srbija						
Razvedeni brakovi-ukupno	5459	5566	7449	5787	6396	5537
Razvedeni brakovi na 1000 stanovnika	0,98	1,02	1,36	1,06	1,18	1,02
Razvedeni brakovi na 1000 zaključenih brakova	162,00	183,59	242,05	187,97	208,38	194,87
Prosečna starost pri razvodu braka						
Muž	38,84	40,43	40,68	40,62	40,76	41,62
Žena	35,47	36,98	37,27	37,23	37,45	37,96
Vojvodina						
Razvedeni brakovi-ukupno	2559	2269	2533	2151	2449	2124
Razvedeni brakovi na 1000 stanovnika	1,26	1,12	1,24	1,04	1,21	1,05
Razvedeni brakovi na 1000 zaključenih brakova	223,55	204,64	226,73	193,31	216,04	203,58
Prosečna starost pri razvodu braka						
Muž	39,09	40,59	41,23	40,84	41,61	41,43
Žena	35,85	37,12	37,65	37,43	38,08	37,98

Izvor: Saopštenje, Statistika stanovništva, Republički zavod za statistiku, 2007.

Tabela 2. Osnovni pokazatelji o razvedenim brakovima

koja je neznatno viša u odnosu na centralnu Srbiju (1,10), a neznatno niža u odnosu na Vojvodinu (1,15) (tabela 2). Analizirano po godinama u Republici Srbiji najviše vrednosti zabeležene su 2002.god. (1,33), a najniže 2005.god. (1,03). Ista je situacija i u centralnoj Srbiji (2002.god 1,36, a 2005.god. 1,02). Skoro identična situacija je i u Vojvodini (tabela 2).

Ako posmatramo stope razvedenih brakova na 1000 zaključenih najvišu prosečnu vrednosti beležimo u Vojvodini 211,31, dok je u centralnoj Srbiji 196,48 (tabela 2). Na nivou Republike Srbije prosečna stopa iznosi 200,31. Po godinama posmatranja beleže se različitosti u odnosu na teritorije posmatranja. U Vojvodini najviše vrednosti zabeležene su 1991.god., a u istom periodu u Republici Srbiji i centralnoj Srbiji su najniže vrednosti. Najniža vrednost ove stope u Vojvodini registrovana je 2003.god., a na ostale dve posmatrane teritorije u početnoj godini posmatranja - 1991.god (tabela 2).

Statističkom analizom prosečne starosti pri razvodu braka nema statistički značajne razlike. Vojvođani se za razvod odlučuju nešto stariji (39,1 godina), a nešto mlađi u Centralnoj Srbiji (38,8 godina). Analiza po polu daje potpuno identičnu sliku (tabela 2).

DISKUSIJA

Stopa kao relativan broj koji pokazuje učestalost nekog događaja u datom intervalu vremena, predstavlja jedan od najvažnijih pokazatelja određene pojave. Stopa nupcijaliteta direktno je uslovljena brojem sklopljenih brakova, pa u godini u kojoj je broj sklopljenih brakova veći, biće veća i stopa nupcijaliteta i obrnuto.

Na teritoriji Republike Srbije i njenim teritorijalnim jedinicama registrovan je kontinuirani trend opadanja zaključenih brakova, tako, 2005. god. registrujemo najnižu stopu zaključenih brakova. Osnovni uzročnik dugoročnog trenda smanjenja brakova je smanjenje brojnosti generacija u kojima se on najčešće sklapa (15-35, odnosno 20-30 godina). Na većem delu teritorije Srbije tokom 1998., a posebno 1999. godine, došlo je do osetnijeg smanjenja kako stvaranja, tako i raskidanja bračnih zajednica, što je povezano sa socijalno-ekonomskim prilikama i egzistencijalnom ugroženošću stanovništva, koja je dostigla vrhunac vazdušnim udarima NATO-a 1999 (6).

Poslednju deceniju ipo u zemljama u okruženju (Grčka, Bugarska, Rumunija, Hrvatska, Slovenija,

Federacija BiH, Republika Srpska) stopa nupcijaliteta pokazuje konstantan pad ili stagnaciju (4).

U periodu 1991-2005. god. u Centralnoj Srbiji prosečna starost žena pri sklapanju braka iznosila je 27,64 godine. Srednja starost žena prilikom sklapanja prvog braka je konstantno u porastu u Republici Srbiji, što je slučaj i sa zemljama u okruženju (3). Prosečna starost žena pri sklapanju prvog braka u Republici Srbiji odgovara prosečnoj starosti u Republici Srpskoj, Hrvatskoj i Federaciji BiH; što ukazuje da su ove zemlje prošle kroz sličan period razvoja tokom '90-tih godina. Primera radi, srednja starost žena prilikom sklapanja prvog braka u Hrvatskoj porasla je sa 23,1 godine u 1990. na 24,8 godine u 1997., što je približno prosečnoj starosti žena u Srbiji u istom periodu (4).

U poslednje tri decenije, srednje doba za stupanje u prvi brak u svim delovima Srbije znatno se povećalo, u proseku za dve do tri godine, i za mladoženju i za nevestu, što ukazuje na odlaganje stupanja u brak. Promene u vremenu sklapanja braka ukazuju na delovanje kriznih vremena, u kojima mladi nisu mogli da iznesu finansijsko opterećenje izdvajanja iz roditeljskog i formiranja sopstvenog domaćinstva (6). Visoke vrednosti u Grčkoj i Sloveniji mogu se objasniti njihovim privrednim razvojem, obrazovnom strukturom stanovništva i sve većom sličnosti sa Zapadnom Evropom, gde brak poprima sasvim novi karakter. Sve češće se javlja pojava poznata kao "vanbračni život". Ovo se tumači na različite načine: kao preliminarna faza formiranja porodice koja se završava brakom, kao nepriznavanje važnosti bračnih formalnosti ili kao ponovni zajednički život bivših bračnih partnera (2).

Posebno interesantan je fenomen divorcijaliteta, čiji je konstantan rast zabeležen i u okolnim zemljama (4,5,3). U Srbiji povećanje broja propalih brakova započeto je pre više od 20 godina. Daleke 1984. godine na 1,000 sklopljenih brakova dolazio je 151 razvod. Kako su godine prolazile, povećavao se i broj poništenih brakova, pa je 1989. godine na 1,000 sudbonosnih da rastavljeno 175 bračnih parova. A onda, sa početkom političke i ekonomske krize u zemlji, broj razvoda je naglo opao. U vreme najveće krize, 1992. godine, na 1,000 brakova zabeleženo je 112 razvoda. Ta tendencija trajala je do 1995. godine, a onda, kada je standard počeo da se poboljšava, povećao se i broj razvoda. Za vreme bombardovanja takođe je zabeležen manji broj razvoda. Od 2000. do 2005.god. stope razvoda su u blagom porastu, a razvod više pogađa one brakove koji su dužeg staža, preko pet godina (6).

ZAKLJUČAK

Na osnovu postojećih rezultata i ranijih istraživanja u Republici Srbiji, u periodu 1950-2005.god., uočava se konstantan pad (sa povremenim stagnacijama) stope nupcijaliteta. Uočava se sve veće približavanje zapadnoevropskom tipu bračnosti, koje se odlikuje kasnijim ulaskom u brak i odlaganjem brakova, što opet dovodi do smanjenog nataliteta i samim tip pojave sve češćeg negativnog prirodnog priraštaja, te smanjenja broja stanovnika pojedinih područja.

U pogledu divorcijaliteta u Srbiji, u istom periodu, javlja se prvo pad, a potom, od 2000.god. blagi porast stope divorcijaliteta.

Ono što predstavlja najveći problem je veliki broj dece koji je pogođen razvodom roditelja, a taj broj je prilično visok u svim zemljama. Problem o kome se, svakako, mora povesti mnogo više računa.

LEGENDA

- * Stopa nupcijaliteta predstavlja odnos između broja sklopljenih brakova, u toku jednogodišnjeg perioda i procenjenog broja stanovnika, računato na 1000 stanovnika.
- ** Stopa divorcijaliteta predstavlja odnos između broja razvedenih brakova, u toku jednogodišnjeg perioda i procenjenog broja stanovnika, računato na 1000 stanovnika.

LITERATURA

1. Rašević M, Penev G. Demografska slika stanovništva Beograda u devedesetim godinama. Demografski pregled 2001; 5: 1-3.
2. Đurđev B. Geografija stanovništva. Univerzitet u Novom Sadu, PMF, Institut za geografiju, Novi Sad, 1998.
3. Anđelija I. Osnovne karakteristike bračnosti u odabranim zemljama srednj i južne Evrope tokom poslednje decenije XX veka. Glasnik srpskog geografskog društva 2005; 85 (1).
4. Recent demographic developments in Europe, (1999): Council of Europe, Strasbourg.
5. United Nations, Population Division, Department of Economic and Social Affairs, 2000.
6. Bobić M. Brak i porodica u transformaciji jugoslovenskog društva. Jugoslovenski pregled 2000; 2: 3-27.
7. Saopštenje, Statistika stanovništva. Republički zavod za statistiku, 2007.